

UNIVERSITETET I OSLO

KANDIDAT

XXXXXXX

PRØVE

JUS3220 1 Rettshistorie

Emnekode	JUS3220
Vurderingsform	Hjemmeeksamen
Starttid	03.02.2025 09:00
Sluttid	06.02.2025 13:00
Sensurfrist	26.02.2025 22:59
PDF opprettet	27.02.2025 16:32

Seksjon 1

Oppgave	Tittel	Oppgavetype
---------	--------	-------------

Informasjon eller ressurser

Informasjonsdokument

Eksamens oppgave

Oppgave	Tittel	Oppgavetype
1	Innlevering	Filopplasting

Eksamensoppgave i JUS3220 – Rettshistorie, Vår 2025

Siden Grunnloven ble vedtatt 17. mai 1814 har den gjennomgått mange endringer. Disse endringene har skjedd i ulike former.

En bestemmelse som har blitt endret fundamentalt, er § 2. I sin opprinnelige form lød den slik:

«Den evangelisk-lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion. De Indvaanere, der bekjende sig til den, ere forpligtede til at opdrage sine Børn i samme.
Jesuitter og Munkeordener maae ikke taaes. Jøder ere fremdeles udelukkede fra Adgang til Riget.»

I forbindelse med grunnlovsjubileet i 2014 ble det gjort flere historiske studier av jødeforbudet i bestemmelsens siste setning. I en av studiene, Håkon Harkets *Paragrafen*,¹ oppsummeres begrunnelsene som ble gitt for forbudet som ble vedtatt på Eidsvoll, se vedlegg 1.

I 1851 ble jødeforbudet i § 2 siste setning tatt ut av Grunnloven. I Konstitusjonskomiteens innstilling ble blant annet følgende begrunnelse gitt:

«Naar Man vil forsvare en saa overordentlig Statsretsbestemmelse som et Folks totale Udelukkelse fra en anden Stats Territorium, maa Man isandhed kunne paaberaabe sig meget stærke Grunde, dersom de, lagte i Vægtskaalen, skulde kunne opveie endog blot en eneste paa den anden Side, – nemlig den Grund, som hentes fra Naturretten.

Den i den almene Fornuft og indre Følelse grundede Naturret, hvis Aftryk Lovene for ethvert velordnet Samfund saavidt muligt burde være, byder jo den størst mulige Lighed i Rettigheder og Pligter for Alle, saaledes først og fremst en i Statens Love begrundet lige Ret for alle Jordens Folk og Slægter til at opholde sig paa den Jord, som er Alles oprindelige Hjem, og paa hvilken de Alle i samme Hovedøiemed som Borgere ere satte.

Var ikke dette Tilfældet, vilde det medføre, at saafremt samtlige Jordens Staters Grundlove kunde tænkes at have et Udelukkelsesbud som det, der indeholdes i vor Grundlov – maatte Jøderne udryddes af Jorden. Kunde et saadant Princip anvendes mod et enkelt Folk, maatte det ogsaa kunne opstilles mod Andre, som havde mistet deres Fædreland. Det er tilstrækkeligt blot at paapege en saadan Urimelighed for at vise Principets Forkastelighed og dets fuldkomne Strid med det bekjendte Moralprincip, at Regelen for Menneskets Handlemaade skal være saadan, at den kan tænkes som almeengjældende Norm for Alles Handlinger. [...]».²

Nesten hundre år senere, da Norge var okkupert av nazistene, traff Quislingregjeringen vedtak 12. mars 1942.³ Se vedlegg 2.

Gjeninnføringen av jødeforbudet i § 2 ble gjort uten at den særskilte prosedyren for grunnlovsendring ble fulgt.

Sammenlign og drøft ulike måter den norske Grunnloven har blitt endret på fra mai 1814 og frem til ca. 1940 og i hvilke former disse endringene har skjedd. Ta videre utgangspunkt i de angitte kildene knyttet til jødeforbudet, og drøft hva disse forteller om forholdet mellom forfatning, politikk og samfunn.

Kunnskapsbruken skal dokumenteres gjennom fotnotereferanser. Det skal også vises til hovedlitteraturen i faget når den er brukt som kilde. Bruk av språkmodeller skal også beskrives og forklares. ChatGPT eller andre språkmodeller er ikke kilder. Udokumentert kunnskap gir lite uttelling.

Vedlegg. Både skjermbilder av originalkilden og som transkribert tekst:

Vedlegg 1: [Hakon Harket, Paragrafen Eidsvoll 1814 Oslo Dreyers forlag 2014 s112–113](#)

Vedlegg 1, transkribert tekst: [Hakon Harket, Paragrafen Eidsvoll 1814 Oslo Dreyers forlag 2014 s.112–113](#)

Vedlegg 2: [Norsk Lovtidend 1942 1ste avdeling s215](#)

Vedlegg 2, transkribert tekst: [Norsk Lovtidend 1942 1ste avdeling s215](#)

Kilder:

¹ Håkon Harket, *Paragrafen. Eidsvoll, 1814* (Oslo: Dreyers forlag 2014) s. 112–113 (skjermdump fra www.nb.no).

² Se: «Indstilling fra Konstitutionskomiteen angaaende Forandring af Grundlovens § 2», 3. juni 1851, i *Kongeriget Norges trettende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1851. Syvende Deel*, s. 226–232 (utdrag hentet fra s. 227–228). Digitalt tilgjengelig via lenke, [Stortingsforhandlinger \(ib. utg.\). 1851 Vol. 13 Nr. 7](#)

³ *Norsk Lovtidend 1942, 1ste avdeling*, s. 215 (skjermdump fra www.nb.no).

¹ Innlevering

Hjemme-eksamen i JUS3220 rettshistorie - Vår 2025

Din fil ble lastet opp og lagret i besvarelsen din.

 Last ned

 Fjern

 Erstatt

Filnavn:	Eksamen JUS3220 V25 Kandidat xxxxxx .pdf
----------	---

Filtype:	application/pdf
----------	-----------------

Filstørrelse:	255.42 KB
---------------	-----------

Opplastingstidspunkt:	06.02.2025 12:45
-----------------------	------------------

Status:	Lagret
----------------	---------------

Endringer i den norske Grunnloven

En analyse av hvordan den norske Grunnloven har blitt endret fra mai 1814 frem til ca. 1940, med særlig fokus på utviklingen av jødeforbudet i Grl. § 2.

Kandidatnummer: xxxxxx

Antall ord: 3974

Innhold

1	INNLEDNING	
	1	
2	ENDRINGER AV GRUNNLOVEN FRA MAI 1814 OG FREM TIL CA. 1940	1
2.1	Kort om Grl. § 121	
		1
2.2	Novembergrunnloven.....	
		2
2.3	Endring av Grl. § 59	
		3
2.4	Opphevelse av jødeforbudet	
		4
2.5	Unionsoppløsningen.....	
		4
2.6	Andre verdenskrig	
		6 2.7
	Oppsummering	
		7
3	JØDEFORBUDET	
	7	
3.1	Bakgrunnen for at jødene ble nektet adgang til riket i Grunnloven § 2 i 1814.	
		7
3.2	Endringene av Grunnloven § 2 i 1851.	
		9
3.3	Vedtak av 12. mars 1942 – gjeninnføringen av jødeforbudet i § 2.	
		9
3.4	Oppsummering av forholdet mellom forfatning, politikk og samfunn	
		10
	LITTERATURLISTE	
	12	

1 Innledning

Siden Eidsvollgrunnloven ble vedtatt den 17. mai 1814 har den vært utsatt for mer enn 300 endringer.¹ Bare et fåtall av bestemmelsene i dag er uendret siden 1814, og flere av bestemmelsene har blitt endret opptil flere ganger, blitt opphevet eller kommet til i etterkant.² Selv etter over to hundre år med endringer forblir Grunnloven likevel en sentral grunnpilar for den norske staten, statsmaktene og borgernes rettigheter. Dette kan begrunnes i Grunnlovens evne til å tilpasse seg det norske samfunnet, som er noe jeg vil komme tilbake til i oppgaven.

I det følgende vil det gis en kort oversikt over hvordan man i utgangspunktet må gå frem for å foreta endringer av Grunnloven etter § 121. Deretter vil jeg gjennomgå noen av de sentrale endringene som har blitt foretatt etter 17. mai 1814 og til og med 1940-tallet i kronologisk rekkefølge, og peke på i hvilke former endringene har skjedd og sammenligne endringene med hverandre. Av hensyn til oppgavens ordgrense er det imidlertid flere av de sentrale grunnlovsendringene i denne perioden som har blitt utelatt.

Etter å ha foretatt en redegjøre av en rekke sentrale Grunnlovsendringer fra 1814 – 1940, vil jeg gå over til å drøfte hva de ulike kildene i tilknytning til jødeforbudet kan fortelle om forholdet mellom forfatning, politikk og samfunn. Her er det tatt utgangspunkt i hvordan jødeforbudet i Grl. § 2 har utviklet seg fra 1814, til 1851 og til slutt 1942, og hvilket dynamisk samspill som ligger bak disse endringene.

2 Endringer av Grunnloven fra mai 1814 og frem til ca. 1940

2.1 Kort om Grl. § 121

Grl. § 121 bestemmer hvordan og på hvilke vilkår Grunnloven kan endres, enten i form av oppheving, endring eller tilføyelse av nye paragrafer. Bestemmelsen har således både en prosessuell funksjon i den forstand at bestemmelsen bestemmer hvordan man skal gå frem for å foreta grunnlovsendringer, men også en konstitusjonell funksjon i den forstand at bestemmelsen sier noe om hvem som har den konstituerende makten i Norge og hvordan denne kan utøves.³ Bestemmelsen ble vedtatt allerede på Eidsvoll i 1814 under datiden § 110, etter en lengre diskusjon om hvorvidt det skulle være mulig å endre Grunnloven i det hele tatt,

¹ Holmøyvik (2021)

² Holmøyvik (2021)

³ Mestad og Michalsen (2021) s. 1359

og i så fall på hvilke vilkår. I likhet med den franske og amerikanske Grunnloven, ble det tatt utgangspunkt i folkesuvereniteten, og at det var «folket» som skulle ha myndighet til å endre

Grunnloven.⁴

Etter ordlyden i datidens § 110 skulle et grunnlovsforslag fremsettes på et ordentlig Storting og kunngjøres ved trykken, samt at det var opp til neste Storting å bestemme om den foreslåtte forandringen skulle finne sted eller ei. Videre kunne ikke forandringen være i strid med Grunnlovens prinsipper eller forandre konstitusjonens ånd, samt at 2/3 av Stortinget måtte stemme for vedtaket. I etterkant er bestemmelsens innhold blitt endret seks ganger, hvorav fire av disse endringene knytter seg til når et grunnlovsforslag kan fremsettes og vedtas på Stortinget.⁵ Hovedelementene i prosedyren for grunnlovsendring har likevel vært uendret siden 1814.⁶

I tillegg til endringer i § 121, har det også blitt foretatt endringer til kravet til «quorum» etter Grl. § 73. Under mellomkrigstiden ble quorum-kravet redusert fra 2/3 til ½ for å forhindre at et mindretall skulle kunne blokkere Stortingets arbeid.⁷ For å unngå en tilsvarende senkning av det reelle kravet til flertall ved grunnlovsendringer etter § 121, ble det presisert i § 73 at grunnlovsforslag ikke kan behandles på Stortinget uten at minst 2/3 av medlemmene er til stede. Tanken bak var å sikre at grunnlovsforslag ble behandlet varsomt.⁸ Etter Grl. §§ 121 og 73 innebærer dette at 2/3 av stortingsmedlemmene må møte opp for avstemning, og at 2/3 av de fremmøtte på stemme for en grunnlovsendring for at den skal kunne vedtas.

2.2 Novembergrunnloven

Bare noen måneder etter at Grunnloven ble opprettet, måtte den revideres som følge av at Norge skulle gå i union med Sverige. I Mossekonvensjonen art. 3 som hadde blitt inngått av Sverige og Norge i august samme år, hadde det blitt lagt til grunn at Eidsvollgrunnloven kunne beholdes så lenge den var forenelig med den norsk-svenske unionen.⁹ Det ble derfor avholdt et ekstraordinært Storting for å forhandle med representantene fra den svenske kongen om hvilke grunnlovsendringer som måtte til for å kunne etablere unionen.¹⁰ Det ble blant

⁴ Mestad og Michalsen (2021) s. 1361

⁵ Mestad og Michalsen (2021) s. 1379

⁶ Holmøyvik (2021) til § 121

⁷ Mestad og Michalsen (2021) s. 1379

⁸ Mestad og Michalsen (2021) s. 1379

⁹ Mestad og Michalsen (2021) s. 44

¹⁰ Mestad og Michalsen (2021) s. 44

annet inntatt en setning i § 1 om at kongeriket var forenet med Sverige under felles konge, og foretatt endringer som omhandlet kongens myndighetsalder, tronarving og organiseringen av den utøvende makt.¹¹ Resten av Grunnloven ble i stor grad stående, med unntak

av bestemmelsene i §§ 25 og 26 som omhandlet bruk av norske væpnede styrker.¹²

Et viktig ting å bemerke er at endringen av Eidsvollsgrunnloven til Novembergrunnloven ikke var i tråd med fremgangsmåten foreskrevet i Grl. § 110 (dagens § 121). Grunnloven hadde blitt endret gjennom en alminnelig plenarbeslutning. Forhandlingene i forbindelse med Novembergrunnloven ble dermed et omdiskutert spørsmål under hele unionsperioden. Svenskene hevdet at Novembergrunnloven var en kontrakt mellom kongen og Stortinget, mens nordmennene mente at grunnlovsendring bare var noe folket gjennom Stortinget hadde kompetanse til å vedta i tråd med datidens § 110.¹³

I etterkant av forhandlingene ble det dermed diskutert hva som var legitimitetsgrunnlaget for å ikke følge prosedyren i § 110. Stenersen hevdet at formkravene i § 110 innebar at unionen måtte vente til 1818 med å vedta grunnlovsendringene som ble foreslått, mens Hagerup hevdet det forelå et naturrettslig grunnlag som gjorde at Stortinget kunne endre Grunnloven uten å følge prosedyren¹⁴. Uansett mente Hagerup at grunnlovsendringen måtte være legitim, da det norske folket ikke kunne ha ment å gi en lov som skulle føre til landets egen undergang¹⁵. Morgenstjerne på sin side, mente Stortinget hadde fått en eksplisitt fullmakt til å endre Grunnloven gjennom Mossekonvensjonen og dermed hadde adgang til å foreta revideringer for å muliggjøre en union med Sverige.¹⁶

Sett med dagens øyne er Novembergrunnloven et godt eksempel på konstitusjonell nødrett. En endring av Grunnloven var en absolutt forutsetning for at den skulle kunne videreføres under unionen med Sverige, og bak svenskenes krav i artikkel 3 i Mossekonvensjonen lå det en trussel om videre krigføring.¹⁷ Slik situasjonen var høsten 1814 ville det være umulig å følge endringsprosedyren i § 110, og som påpekt av Hagerup ville manglende «nødrettshandling» medført at Grunnloven ville blitt forkastet, noe som ikke kan ha vært i tråd med folkesuvereniteten.

¹¹ Eidsvoll1814

¹² Eidsvoll1814

¹³ Mestad og Michalsen (2021) s. 1376

¹⁴ Mestad og Michalsen (2021) s. 1376

¹⁵ Mestad og Michalsen (2021) s. 1377

¹⁶ Mestad og Michalsen (2021) s. 1377

¹⁷ Mestad og Michalsen (2021) s. 1377

2.3 Endring av Grl. § 59

Den første endringen av Novembergrunnloven kom i 1816. Dette året ble det foretatt endringer av Grl. § 59 som omhandlet utvelgelse og fordeling av representanter på Stortinget for å sikre en 2:1 fordeling mellom by- og landdistrikt. Endringene ble foretatt som følge av at

man erfarte at bestemmelsen ikke fungerte tilstrekkelig i praksis.¹⁸ I likhet med Novembergrunnloven, ble heller ikke prosedyren for Grunnlovsendring etter § 121 fulgt i dette tilfellet.¹⁹ I motsetning til Novembergrunnloven, var det imidlertid ikke konstitusjonell nødrett som kunne forklare bruken av lovs form, men at prosedyren ikke kunne følges som følge av at endringene av § 59 ble fremsatt på det første Storting.²⁰ Grl. § 121 oppstiller som nevnt et krav om at forslaget må fremsettes på det ene Stortinget, men at det ikke kan vedtas før på det neste. Grunnlovsendringen i 1816 ble derfor hjemlet i § 59, der Riksforsamlingen hadde delegert kompetanse til det første Stortinget om at de kunne gi nærmere føringer for mandatfordelingen etter §§ 57 og 58.²¹

2.4 Opphevelse av jødeforbudet

I 1851 ble jødeforbudet i Grl. § 2 opphevet etter å ha blitt behandlet i fire påfølgende Storting: både i 1842, 1845, 1848 og 1851²². Allerede i 1839 hadde konstitusjonskomiteen innhentet betenknninger fra Høyesterett om § 121 (datidens § 112) var til hinder for endringen, ettersom man på dette tidspunkt fortsatt hadde lite erfaring vedrørende Grunnlovsendringer.²³ Videre ble det også innhentet betenknninger fra øvrige kilder, blant annet fra det teologiske fakultetet og diverse børs- og handelskomiteer som hadde innvendinger både for og imot forslaget og som var med på å skape debatt omkring temaet.²⁴ Ved de tre første voteringene klarte man ikke å oppnå tilstrekkelig flertall i henhold til Grl. § 121. I 1851 stemte imidlertid 93 representanter for grunnlovsendringen, og 10 representanter mot.²⁵ Den svenske kongen sanksjonerte deretter endringene jøder fikk tilgang til riket. Til tross for at det skulle ta nesten 10 år å gjennomføre endringen, er opphevelsen av jødeforbudet i 1851 et eksempel på grunnlovsendringer som er foretatt i tråd med § 121. Som jeg vil komme tilbake til under

¹⁸ Mestad og Michalsen (2021) s. 549

¹⁹ Mestad og Michalsen (2021) s. 1371

²⁰ Mestad og Michalsen (2021) s. 1371

²¹ Mestad og Michalsen (2021) s. 1371

²² Mesta og Michalsen (2021) s. 127

²³ Mestad og Michalsen (2021) s. 127

²⁴ Mestad og Michalsen (2021) s. 128

²⁵ Mestad og Michalsen (2021) s. 129

punkt 3 viser også opphevelsen hvordan endringer i Grunnloven foretas på bakgrunn av endringer i samfunn og politikk.

2.5 Unionsoppløsningen

Unionsoppløsningen med Sverige den 7.juni 1905 hadde blitt gjennomført som et vanlig plenarvedtak, noe som formelt sett ikke kunne oppheve grunnlovsparagrafene som utgjorde

unionens rettsgrunnlag²⁶. Bakgrunnen for plenarvedtaket og selve unionsoppløsningen var at den svenske kongen ikke klarte å danne ny regjeringen, og at Stortinget derfor hevdet at unionen var oppløst som følge av at kongen ikke lenger kunne utøve sine plikter i tråd med Grunnloven.²⁷ 18. november 1905 vedtok derfor Stortinget på bakgrunn av plenarvedtaket av 7.juni, endringer i Grunnlovens tekst for å få denne i tråd med Norges nye statsrett.²⁸ Men heller ikke denne gangen fulgte Stortinget vilkårene for Grunnlovsendring etter § 121, og endringene ble igjen foretatt gjennom et plenarvedtak.²⁹

Legitimiteten for grunnlovsendringene i november 1905 må sees i sammenheng med legitimiteten til vedtaket fra 7.juni som hadde bred støtte fra det norske folk.³⁰ I den påfølgende folkeavstemningen i 13.august, stemte nesten alle de stemmeberettigede for en unionsoppløsning. Man kan derfor se det slik at folkesuvereniteten - som altså er selve grunnlaget bak Grunnloven og § 121, støttet og legitimerte unionsoppløsningen og de påfølgende grunnlovsendringene i 1905 fullt ut³¹.

Sett i sammenheng med konsekvensene som unionsoppløsningen fikk for tolkningen av Grunnlovsbestemmelsene om den personlige kongemakten, kan det også trekkes en parallell til det Bruce Ackerman har kalt et «constitutional moment» - hvor man endrer forfatningsinnholdet og verdien uten å følge formelle endringsprosedyrer, men ved å legitimere endringer på bakgrunn av en bred reformsbevegelse³². En annen måte å forklare rettsgrunnlaget på, er det Dag Michalsen beskriver som et resultat av en vedvarende

²⁶ Mestad og Michalsen (2021) s. 1377

²⁷ Mestad og Michalsen (2021) s. 1377

²⁸ Mestad og Michalsen (2021) s. 1377

²⁹ Mestad og Michalsen (2021) s. 1377

³⁰ Mestad og Michalsen (2021) s. 1377-1378

³¹ Mestad og Michalsen (2021) s. 1378

³² Ackerman (1998) s. 409

«konstitusjonell og politisk unntakstilstand» over flere år som setter Grunnloven «ut av spill».³³

Stortingets egen legitimering av grunnlovsendringene i november knytter seg til unntakstilstanden i forbindelse med 7.juni vedtaket. Datidens justisminister Hagerup Bull uttrykte at Stortinget bare handlet i kraft av «nødvendighetens mandat» som følge av beslutningen fra 7.juni, og at grunnlovsrevisjonen den 18.november bare var en formalisering av forfatningsendringene som allerede hadde skjedd – altså bare en «redaksjon» av Grunnloven for å bringe ordlyden i overensstemmelse med beslutningen av 7.juni³⁴.

Samlet sett kan det trekkes en parallell til endringene i forbindelse med Novembergrunnloven i 1814. Både Novembergrunnloven og unionsoppløsningen medførte at man måtte foreta grunnlovsendringer uten å følge endringsprosedyren i § 121 som følge av at ekstraordinære omstendigheter. I begge tilfeller var det en velbegrunnet og aktualisert frykt for krig og konflikt som lå i bakkant, og endringene ved bruk av plenarvedtak både i november 1814 og juni 1905 ble blant annet legitimert gjennom folkesuverenitetsprinsippet. Eksemplene viser derfor at det i noen tilfeller kan foretas grunnlovsendringer uten å følge § 121. En ting som skiller revideringene i 1905 fra revideringene i 1814, er imidlertid at man i dette tilfellet ikke trengte å foreta revideringer i tråd med svenske krav, men sto fritt til å foreta innholdsmessige revideringer i tråd med nasjonale ønsker.

2.6 Andre verdenskrig

Under andre verdenskrig var Norge okkupert av Tyskland. Den norske regjeringen var i eksil i England hvor de fortsatte å lede landet gjennom provisoriske anordninger.³⁵ Konstitusjonelt sett var det ingen tvil knyttet til Londonregjeringens legitimitet og myndighetsutøvelse under krigen, ettersom den bygget på både konstitusjonell nødrett og Elverumsfullmakten inngått i 1940.³⁶ Samtidig som den norske regjeringen var i eksil, forsøkte imidlertid Quisling å komme til makten. Første gang gjennom et (mislykket) statskupp i 1940, og deretter gjennom en avtale med okkupasjonsmakten i 1942 – 1945.³⁷ Quisling selv hevdet han hadde «den myndighet som etter Grunnloven tillå Kongen og Stortinget», og tillot seg selv å gjeninnføre jødeforbudet.

³³ Michalsen (2013) s.11-42 og 27-31

³⁴ Heiberg (1906) s. 986-987

³⁵ Stortinget (2021)

³⁶ Stortinget (2021)

³⁷ Regjeringen

Jødeforbudet ble innført den 12.mars 1942 som en «grunnlovsbestemmelse» signert av Quisling, justisminister Riisnæs og statsrådssekretær Fuglesang, med tilskyndelse fra tyskerne.³⁸ Problemet var imidlertid at formkravene ved grunnlovsendring etter Grl. § 121 ikke ble fulgt. Heller ikke konstitusjonell nødrett var aktuelt, ettersom «Quisling-regjeringen» manglet den konstitusjonelle forankringen som Londonregjeringen hadde. I rettssaken mot Quisling etter 2. verdenskrig ble han derfor dømt for ulovlig endring av Grunnloven, og jødeforbudet falt vekk.³⁹

Det overnevnte eksempelet viser i likhet med Novembergrunnloven og unionsoppløsningen, at det i perioder med krig og konflikt kan oppstå behov eller ønsker om å foreta

Grunnlovsendringer på kort varsel. I motsetning til tilfellene i 1814 og 1905, mangler det imidlertid en konstitusjonell forankring av Quislings «grunnlovsendring». Hverken konstitusjonell nødrett eller andre «unntakstilfeller» kan legitimere endringen, og følgende av at bestemmelsen måtte falle vekk, viser at terskelen for å foreta endringer i Grunnloven i strid med § 121 er høy. Dette må igjen sees i sammenheng med folkesuverenitetsprinsippet som står igjen som et sentralt moment i den norske konstitusjonen, og som skal sikre at Grunnlovsendringer er nøye gjennomtenkt og vurdert i tråd med folkets ønsker. Videre viser også eksempelet i likhet med opphevelsen av jødeforbudet i 1851, hvordan det foretas innholdsmessige endringer på bakgrunn av en samfunnsutvikling og et politisk ønske. Dette vil jeg komme tilbake til under punkt 3.

2.7 Oppsummering

Til tross for at Grunnlovsendringene som har blitt foretatt mellom 1814 og 1940 i stor grad har fulgt endringsprosedyren i Grl. § 121, viser denne gjennomgangen at det har oppstått unntakstilfeller hvor man blir nødt til – eller forsøker å endre loven i strid med bestemmelsens vilkår. Dette gjelder særlig i perioder med krig og konflikt hvor det kan oppstå et behov for å foreta grunnlovsendringer raskere enn det § 121 legger opp til, eller det oppstår situasjoner som gjør at andre enn de folkevalgte forsøker å komme til makten og foreta ulovlige endringer. Likevel viser eksemplene fra både 1814, 1905 og 1942 at det er en høy terskel for å kunne legitimere grunnlovsendringer som ikke er i tråd med § 121. Unntakene må kunne forankres i folkesuvereniteten og forfatningens «ånd og mening» som ligger bak bestemmelsens formål. Samlet sett kan man derfor si at endringsforbudet i § 121 og den høye

³⁸ Mestad og Michelsen (2021) s. 129

³⁹ Mestad og Michelsen (2021) s. 129

terskelen for å fravike bestemmelsen fungerer som en beskyttelse mot brå og radikale endringer i Grunnlovens grunnleggende prinsipper, som demokrati, rettsstat og menneskerettigheter. Videre viser også eksemplene hvordan endrede samfunnsforhold og politisk vilje påvirker kravet til det innholdsmessige i bestemmelsene. Dette vil jeg vil gå nærmere inn på under punkt 3 nedenfor.

3 Jødeforbudet

3.1 Bakgrunnen for at jødene ble nektet adgang til riket i Grunnloven § 2 i 1814.

Jødeforbudet i Grl. § 2 ble vedtatt på Eidsvoll i 1814 og representerte både en videreføring, men også en skjerping av jødeforbudet som fremgikk av kong Christian Den Femtis Norske lov av 1687.⁴⁰ Bestemmelsen fastsatte den evangeliske-lutherske religionen som statsreligion i

Norge, og nektet jesuitter, munkeordener og jøder adgang til landet. Til tross for at Grunnloven ble ansett som liberal for sin tid, ble bestemmelsen et tydelig symbol på en nasjonal intoleranse i landet.

Bakgrunnen for å ekskludere jøder i 1814 var et resultat av en bevisst politikk basert på datidens forestiller om jøder. Som det fremgår av Håkon Harkets *Paragrafen*, argumenterte Eidsvollmennene for at jødene var opprørske, skadelige, ikke fulgte landets statsformer, ikke ville la seg assimilere og rett og slett ikke var gode borgere. Både historiske oppfatninger av jødene, men også oppfatninger i det moderne Europa ble dermed brukt som bevis for å fremheve hvorfor jødene ikke burde få tilgang til riket. Det som imidlertid er verdt å bemerke, er at formuleringene tyder på at det ikke var religiøse årsaker som gjorde jødene «farlige», men mer politiske og økonomiske årsaker som gjorde at jødene måtte utelukkes.⁴¹

Som rettshistorisk kilde gir *Paragrafen* et innblikk i hva som lå bak Eidsvollmennenes tanke om å ekskludere jødene fra riket. Paragrafen må imidlertid sies å være en sekundærkilde til hendelsen, ettersom den er basert på Harkets egen studie av jødeforbudet i 2014. Det fremgår imidlertid ikke hvilke kilder Harket har studert, utover å påpeke at han har identifisert hva han *vet* har blitt sagt på Eidsvoll. Det er derfor nærliggende å anta at Harket har studert både primære rettskilder fra Grunnlovsprosessen, men også øvrige kilder for å finne ut av hvilke begrunnelser som ble gitt bak forbudet.

⁴⁰ Mestad og Michalsen (2021) s. 121

⁴¹ Ulvund (2021)

Dersom man setter uttalelsene fra *Paragrafen* inn i en rettshistorisk kontekst, er det verdt å merke seg at det norske samfunnet på denne tiden var preget av en sterk kristen identitet, men også manglende kontakt med jøder ettersom det ikke fantes jøder i landet på denne tiden.⁴² Eidsvollmennenes holdninger var derfor basert på fordommer og stereotypier som var utbredt i mange Europeiske samfunnene, noe som fikk utslag for deres politiske vilje for å innføre et forbud.⁴³ Nettopp denne folkelige representasjonen på Eidsvoll gjorde at disse holdningene fikk stor gjennomslagskraft, og til slutt førte til at Grunnloven ble et uttrykk for disse diskriminerende og intolerante holdningene mot jødene. Samlet sett viser dette hvordan det foreligger et dynamisk samspill mellom samfunn, politikk og forfatning hvorav samfunnsholdninger omkring jøder påvirket de politiske refleksjonene til Eidsvollmennene og som til slutt fører til vedtakelse av forfatningen.

3.2 Endringene av Grunnloven § 2 i 1851.

Spørsmålet om opphevelse av jødeparagrafen fra 1814 ble behandlet på fire påfølgende Storting: i 1842, 1845, 1848 og 1851 hvorav Henrik Wergeland lenge sto i spissen for å argumentere for religiøs toleranse.⁴⁴ Først i 1851 ble grunnlovsforslaget vedtatt med tilstrekkelig flertall på Stortinget etter å ha vært underlagt debatt i flere år.⁴⁵ I *Konstitusjonskomiteens innstilling* ble det uttrykt at utelukkelse av et folkeslag må avveies mot naturretens grunner. Det ble vektlagt at naturretten bygger på like rettigheter og plikter for alle på jorden, og at dersom alle skulle hatt et forbud slik som i Norge måtte jødene utryddes fra jorden – noe som tydeliggjør hvor urimelig det norske forbudet er. Disse momentene hentet fra naturretten ble dermed gitt som en del av begrunnelsen for opphevelsen av jødeforbudet i 1851.

Innstillingen er en viktig primærkilde for å forstå noe av bakgrunnen for grunnlovsendringen, spesielt dersom man setter kilden inn i en rettshistorisk kontekst. Som nevnt hadde jødeparagrafen blitt utfordret gjentatte ganger fra midten av 1800-tallet, spesielt fra Wergeland som i flere år hadde uttrykt at bestemmelsen var i strid med Grunnlovens ånd.⁴⁶ Dette skjedde samtidig som det vokste frem et kristen-liberal tankegang både i samfunnet, samt økende

⁴² Mestad og Michalsen (2021) s. 123-124

⁴³ Mestad og Michalsen (2021) s. 125

⁴⁴ Mestad og Michalsen (2021) s. 128-129

⁴⁵ Mestad og Michalsen (2021) s. 129

⁴⁶ Sejersted (2024)

internasjonal oppmerksomhet og press knyttet til Norges antijødiske politikk i forhold til andre steder i verden.⁴⁷ Samlet sett bidro disse mekanismene til å løfte frem jødeforbudet som utdatert, både på Stortinget og offentligheten – og skapte etter hvert et politisk press og vilje om å endre lovverket for at det skulle være i tråd med de holdningene man etter hvert hadde utviklet vedrørende jødene.⁴⁸ At forslaget ble nedstemt 3 ganger før man til slutt fikk tilstrekkelig flertall i 1851, viser imidlertid at grunnlovsendringer gjerne er noe som skjer gradvis, og som krever både sterke samfunnsmessige og politiske krefter. Likevel er opphevelsen av jødeforbudet et godt eksempel på hvordan et slikt samspill bidrar til å oppdatere utdaterte holdninger og sikre Grunnlovens eksistens gjennom en dynamisk utvikling.

3.3 Vedtak av 12. mars 1942 – gjeninnføringen av jødeforbudet i § 2.

Under andre verdenskrig ble Grl. § 2 som nevnt gjeninnført av Quisling for å utelukke jødene fra riket. Bestemmelsen hadde liten praktisk betydning, men ble brukt som propaganda for å legitimere jødeforfølgelsen og deportasjonene i 1942.⁴⁹ Bestemmelsen ble som nevnt ikke vedtatt på lovlig vis, og bortfalt ved krigens slutt i 1945 på grunn av sin ugyldighet. Likevel

fungerer bestemmelsen som en primærkilde for å forstå hvordan et autoritært regime forsøker å endre forfatningen i tråd med egen ideologi.

For å forstå primærkilden, må den i likhet med de øvrige kildene, settes inn i en rettshistorisk kontekst. Samspillet mellom samfunn, politikk og forfatning var i denne perioden preget av den nazistiske antisemittiske ideologien, den politiske situasjonen under okkupasjonen og Quislings forsøk på å legitimere sine handlinger gjennom «grunnlovsendringen». Quisling og NS forsøkte, gjennom politisk press og propaganda, å omforme det norske samfunnet i samsvar med den antisemittiske ideologien⁵⁰. Dette sto i sterk kontrast til den demokratiske utviklingen Norge hadde hatt siden opphevelsen av jødeforbudet i 1851. Ettersom Norge var underlagt nazistene i denne perioden, var samfunnet naturligvis preget av frykt, noe som kan forklare hvorfor «grunnlovsendringen» ble møtt med lite motstand i forhold til om endringen hadde blitt foretatt i fredstid.

Gjeninnføringen av jødeforbudet er likevel et tydelig eksempel på hvordan et samfunn kan bli kontrollert og manipulert av politiske krefter som utnytter forfatningen for å legitimere sin

⁴⁷ Ulvsund (2021)

⁴⁸ Ulvsund (2021)

⁴⁹ Ulvund (2021)

⁵⁰ Grimnes (2024) og Ulvsund (2021)

egen ideologi. Videre viser eksempelet at selv ikke forfatningen er noen garanti mot diskriminering og overgrep, og at dens innhold og praksis avhenger av de politiske kreftene som styrer samfunnet. Til tross for at samfunnet i stor grad bestemmer hvem som skal foreta de politiske beslutningene på deres vegne – herunder foretar grunnlovsendringer, kan det oppstå «unntakstilfeller» i krigstid som gjør at de konstitusjonelle grunnprinsippene blir tilsidesatt av autoritære regimer.

3.4 Oppsummering av forholdet mellom forfatning, politikk og samfunn

Det norske politiske systemet bygger på et maktfordelingsprinsipp og en parlamentarisme som er forankret i Grunnloven. Dette systemet gjør at det foreligger en gjensidig påvirkning mellom forfatning, politikk og samfunn. Samfunnet er i konstant utvikling og skaper nye utfordringer som fører til et behov for politiske reformer og grunnlovsendringer. Politikken må tilpasse og endre lovverket i tråd med samfunnets behov, og forfatningen må sette ytterrammer for politikk og samfunnsutvikling i tråd med borgernes idealer. Sammenhengen mellom disse aktørene viser hvordan et lands styringssett og verdier ikke er statiske, men i kontinuerlig endring i tråd med tiden man lever i. Hvordan dette samspillet fungerer i praksis har vi sett eksempler på gjennom utviklingen av jødeforbudet fra 1814 og til og med 1942. Eksempelene viser hvordan samfunnets holdninger til jødene har ført til politiske behov og ønsker for å endre forfatningen, slik at denne er i tråd med samtidens idealer (til tross for at sistnevnte eksempel ikke nødvendigvis var basert på norske idealer, men en bestemt ideologi). Samlet sett

kan man derfor si at det faktum at det er åpnet opp for at Grunnloven kan endres i tråd med forholdet mellom forfatning, politikk og samfunn, er noe av årsaken til at Grunnloven fortsatt er like sentral den dag i dag – over 200 år etter den ble vedtatt på Eidsvoll i 1814.

Litteraturliste

Litteratur:

Ackerman, B. (1998) *We the People: Transformations*. Cambridge: The Belknap Press

Castberg, F. (1947) *Norges statsforfatning I*. (2.utg). Oslo: Studentkontoret.

Eidsvoll 1814. Grunnlovsendringer 4. november 1814. Hentet 05.02.2025 fra:
<https://eidsvoll1814.no/grunnlovsendringer-4-november-1814>

Grimnes, O.K. (2024) Norge under andre verdenskrig. I *Store norske leksikon*. Hentet 06.05.2025 fra: https://snl.no/Norge_under_andre_verdenskrig

Harket, H. (2014) *Paragrafen*. Eidsvoll, 1814. Oslo: Dreyers forlag.

Heiberg, J.V. (1906). *Unionens oppløsning 1905*. Oslo: J.M Stenersens forlag.

Holmøyvik, E. (2022). Karnov lovkommentar til Grunnloven. I Lovdata Pro. Hentet 05.02.2025

Holmøyvik, E. og Michalesen, D. (2015) *Lærebok i forfatningshistorie*. Oslo: Pax forlag.

Mestad, O. (2023). Grunnlovas historie. I *Store norske leksikon*. Hentet 05.02.2025 fra:
https://snl.no/Grunnlovas_historie

Mestad, O. og Michalsen, D. (2021). *Grunnloven - historisk kommentarutgave 1814-2016*. Oslo: Universitetsforlaget.

Michalsen, D. (2023) *Rett – en internasjonal historie*. Oslo: Pax forlag.

Michalsen, D. (2013). *Unntakstilstand og forfatning*. Oslo: Pax forlag.

Regjeringen. Vidkun Quislings ulovlige regjering i Oslo 1942-1945. Hentet 05.02.2025 fra:
<https://www.regjeringen.no/no/om-regjeringa/tidligere-regjeringer-og-historie/sok-i-regjeringer-siden-1814/historiske-regjeringer/norske-regjeringer-1940-1945/vidkun-quislings-nsregjering-1942-1945/id2602594/>

Sejersted, F. (2023). 1814 (Det selvstendige Norges fødsel). I *Store norske leksikon*. Hentet

05.02.2025 fra: https://snl.no/1814_-_Det_selvstendige_Norges_f%C3%B8dsel

Sejersted, F. (2021). Unionsoppløsningen i 1905. I *Store norske leksikon*. Hentet 05.02.2025 fra: https://snl.no/Unionsoppl%C3%B8sningen_i_1905

Sejersted, J.M. (2024) Henrik Wergeland. I *Store norske leksikon*. Hentet 06.02.2025 fra: https://snl.no/Henrik_Wergeland

Stortinget. (2022). Da diktaturet fortrenget demokratiet. Hentet 05.02.2025 fra: https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/andre_verdenskrig/da-diktaturet-fortrenget-demokratiet/

Ulvund, F. (2021). Jødeparagrafen. I *Store norske leksikon*. Hentet 05.02.2025 fra: <https://snl.no/J%C3%B8deparagrafen>

Lover og forskrifter:

Lov av 17. mai 1814 Kongeriget Norges Grundlov (Grunnloven 1814).

Indstilling fra Konstitutionskomiteen angaaende Forandring af Grundlovens § 2, 3. juni 1851, i Kongeriget Norges trettende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1851. Syvende Deel, s. 226–232. Stortingsforhandlinger (ib. utg.). 1851 Vol. 13 Nr. 7. Hentet 05.02.2025 fra: <https://www.nb.no/items/70c5f65077c30226a2eea26b5d1e35b6?page=237>

Norsk Lovtidend 1942, 1ste avdeling, s. 215.